

Spis ilustracji . . . . .	9
Słowo wstępne . . . . .	13

## Księga I

## CZAS LEŻĄCYCH POSĄGÓW NAGROBNYCH

## Część I

## UMRZEMY WSZYSCY

*Rozdział pierwszy*

Śmierć oswojona . . . . .	19
Wiedząc, że śmierć nadchodzi (19). — Mors repentina (24). — Wyjątkowa śmierć świętego (26). — Chory w łóżku: obrzędy towarzyszące śmierci (27). — Publiczny charakter śmierci (31). — Przeżytki: Anglia wieku XX (32). — Rosja w XIX—XX wieku (33). — Umarli śpią (35). — W ogrodzie, wśród kwiatów (37). — Zgoda na nieuniknione (39). — Śmierć oswojona (41)	

*Rozdział drugi*

Ad sanctos; apud ecclesiam . . . . .	42
Opieka świętego (42). — Przedmieście cmentarne. Umarli intra muros (45). — Cmentarz: „lono Kościoła” (52). — Grób przeklęty (54). — Prawo: nie wolno chować zmarłych w kościele. Praktyka: kościół jest cmentarzem (57). — Dziedziniec i kostnica (62). — Groby zbiorowe (67). — Ossuaria (70). — Wielki cmentarz pod gołym niebem (72). — Azyl i miejsce zamieszkania. Główny plac i miejsce publiczne (73). — Kościół przejmuje rolę świętego. Jaki kościół? (81). — Grób apud ecclesiam wypiera groby ad sanctos (81). — Gdzie w kościele? (87). — Kto w kościele? Kto na cmentarzu? Przykład z Tuluzy (91). — Przykład z Anglii (98)	

## Część II

## WŁASNA ŚMIERĆ

*Rozdział trzeci*

Ostatnia godzina. Pamięć o życiu . . . . .	103
Eschatologia — wskaźnik sposobu myślenia (103). — Powtórne przyjście (104). — Sąd u kresu czasów. Księga życia (106). — Sąd u kresu życia (113). — Tematy makabryczne (116). — Wpływ kaznodziejstwa misjonarzy czy wysokiej śmiertelności? (129). — Namietne przywiązanie do życia (133). — Avaritia i martwa natura. Kolekcjoner (137). — Klęska i śmierć (141)	

*Rozdział czwarty*

- Ubezpieczenia na życie pozagrobowe . . . . . 144  
 Archaiczne obrzędy: rozgrzeszenie, przesadna żałoba, usuwanie zwłok (144). — Modlitwa za zmarłych (149). — Stara liturgia: odczytywanie imion (151). — Strach przed potępieniem. Czyściec i oczekiwanie (154). — Msza rzymska: msza żałobna (156). — Intencje modlitewne (158). — Klasztorna uczuciowość: skarbiec Kościoła (159). — Nowe obrzędy późnego średniowiecza: rola duchowieństwa (163). — Nowy orszak pogrzebowy: procesja duchownych i ubogich (166). — Zwłoki w trumnie i na katafalku (169). — Msze żałobne (174). — Nabożeństwo w kościele w dzień pogrzebu (176). — Nabożeństwa żałobne w dniach po pogrzebie (179). — Fundacje dobroczynne. Ich publiczny charakter (182). — Bractwa (184). — Ubezpieczenie na tym i tamtym świecie. Znaczenie testamentu. Redystrybucja mienia (188). — Bogactwo i śmierć. Użytkowanie dóbr (193). — Spisanie testamentu sprawą sumienia, aktem o charakterze osobistym (196). — Testament, rodzaj literacki (198). — Znowu śmierć oswojona (200)

*Rozdział piąty*

- Leżące posągi, oranci i dusze . . . . . 202  
 Grób staje się anonimowy (202). — Przejsie od sarkofagu do trumny. Chowanie ubogich „bez skrzyni” (205). — Pamięć o człowieku, miejsce dla ciała (206). — Wyjątek: święci i wielcy ludzie (208). — Dwie formy życia po śmierci: na ziemi i w niebie (212). — Stan rzeczy pod koniec wieku X (214). — Powrót napisu nagrobny (215). — Najpierw stwierdzenie tożsamości i modlitwa (216). — Wezwanie do przechodnia (217). — Długa opowieść biograficzna ku czci zmarłego o jego cnotach heroicznym i moralnym (219). — Uczucia rodzinne (228). — Typologia grobów zależnie od formy. Grób z epitafium (231). — Grób pionowy i ścienny. Wielki monument (232). — Grób poziomy tuż przy ziemi (235). — W imaginacyjnym muzeum grobów: leżący posąg nagrobny (237). — Zmarły przedstawiony jako leżący posąg nagrobny (240). — Wędrówka duszy (244). — Połączenie postaci leżącej i oranta: groby dwupoziomowe (247). — Orant (251). — Powrót wizerunku. Maska pośmiertna. Pomnik nagrobny (255). — Eschatologiczne znaczenie posągu leżącego i oranta (261). — Na cmentarzu: krzyże na grobach (263). — Cmentarz w Marville (269). — Groby fundacyjne: tablice (271). — Groby dusz (275). — Wota (281). — Kaplice i grobowce rodzinne (283). — Czego nas uczy muzeum imaginacyjne? (287)

## Księga II

## ŚMIERĆ ZDZICZAŁA

## Część III

## ŚMIERĆ DŁUGA I BLISKA

*Rozdział szósty*

- Odpyw . . . . . 293  
 Dyskretna zmiana (293). — Dewaluacja horae mortis (294). — Nowe sztuki umierania: żyć z myślą o śmierci (296). — Popularne praktyki pobożne dobrej śmierci (301). — Skutki dewaluacji dobrej śmierci: śmierć nienaturalna, umiarkowanie, śmierć piękna i budująca (303). — Śmierć libertyna (308). — Śmierć w bezpiecznej odległości (309). — Spór pomiędzy katolikami a protestantami o cmentarze publiczne (310). — Przenoszenie paryskich cmentarzy. Rozbudowa kościołów po soborze trydenckim (313). — Osłabienie więzi kościoła z cmentarzem (315)

*Rozdział siódmy*

- Vanitas . . . . . 317  
 Pogrzeby i testamenty wyrażają dążenie do prostoty (317). — Bezosobowość żałoby (319). — Zachęta do melancholii: vanitas (322). — Śmierć w sercu rzeczy. Zanika avaritia (326). — Prostota grobów: groby królów i zwykłych ludzi (327). — Rehabilitacja cmentarza pod gołym

niebem (331). — Pokusa nicości w literaturze (335). — Pokusa nicości w sztuce sepulkralnej (337). — Natura uspokajająca i przerażająca. Noc ziemi: lochy (339). Let's fall a supernumerary horror (341). — Groby pozostawione naturze (341)

### Rozdział ósmy

Zwłoki . . . . . 346  
 Dwaj lekarze: Zacchia i Garmann. Życie trupa (346). — Sekcja zwłok i balsamowanie (353). — Anatomia dla wszystkich (357). — Sekcje prywatne, porywanie trupów (359). — Eros i Tanatos w epoce baroku (361). — Nekrofilia wieku XVIII (366). — Cmentarz mumii (372). — Mumia w domu (376). — Od trupa do życia: nowoczesny Prometeusz (380). — Zderzenie człowieka z naturą według Sade'a (382). — Dwa słabe punkty w walce z naturą: miłość i śmierć (383)

### Rozdział dziewiąty

Umarły-żywy . . . . . 387  
 Pozorna śmierć (387). — Lekarze w 1740 roku. Narastanie lęku (388). — Środki ostrożności nakazywane przez testatorów (390). — Ciąg dalszy w wieku XIX (391). — Druga połowa XIX wieku: uspokojenie i nieufność lekarzy (393). — Lekarze i śmierć (394). — Początek Wielkiej Trwogi przed śmiercią (395)

#### Część IV

#### TWOJA ŚMIERĆ

### Rozdział dziesiąty

Czas pięknych śmierci . . . . . 401  
 Narkotyczna słodycz (401). — We Francji: rodzina de La Ferronays (403). — Aleksandra de Gaix (423). — W Anglii: rodzina Brontë (424). — W Ameryce: listy imigrantów (437). — W Ameryce: książki pocieszenia (441). — Ku spirytyzmowi (445). — Bezcieleśni (446). — Klejnoty-pamiątki (451). — Dusze czyścicowe (453). — Czarownica Micheleta (457). — Zanikanie pobożnych klauzul w testamentach (459). — Rewolucja uczucia (462). — Odwrót zła. Koniec piekła (463)

### Rozdział jedenasty

Odwiedziny na cmentarzu . . . . . 465  
 Cmentarze w topografii (465). — Zły duch na cmentarzu (466). — Szkodliwy wpływ cmentarzy na stan zdrowotny ludności: lekarze i członkowie parlamentu — wiek XVIII (469). — Radykalizm członków parlamentu: nie wykonane zarządzenie z 1763 roku (473). — Reakcje na zarządzenie parlamentu (476). — Przeniesienie cmentarzy poza miasto. Jakie cmentarze (1765—1776)? (481). — Zamknięcie cmentarza Niewiniątek (484). — Nowy styl pogrzebów (486). — Obojętność paryżan na los ich zmarłych (488). — Wzorce przyszłych cmentarzy (490). — Haniebna rzeczywistość cmentarzy: zmarli na śmietniku (493). — Konkurs Instytutu z roku 1801 (495). — W stronę kultu zmarłych (497). — Umarli przemienieni w szkło (502). — Dekret z 23 prairiala roku XII (12 czerwca 1804) (505). — Prywatne groby w wieku XIX (509). — Odwiedzanie cmentarza (513). — Rural cemetery. Cmentarz zabudowany (520). — Podobizny i sceny rodzajowe (525). — Paryż bez cmentarza? (527). — Przymierze pozytywistów z katolikami w obronie paryskich cmentarzy (530). — Pomniki dla zmarłych (536). — Cmentarz wiejski: Minot (540). — „U siebie” (544)

#### Część V

#### ŚMIERĆ NA OPAK

### Rozdział dwunasty

Śmierć na opak . . . . . 549  
 Gdzie kryje się śmierć (549). — Początek kłamstwa (550). — Początek medykalizacji (553). — Postępy kłamstwa (555). — Śmierć plugawa (557) — Przenosiny do szpitala (559). — Śmierć

Melisandy (560). — Ostatnie chwile pozostały jeszcze tradycyjne (562). — Bardzo dyskretny pogrzeb (564). — Nieprzyzwoitość żałoby (567). — Śmierć wyeliminowana (568). — Zwycięstwo medykalizacji (572). — Powracają ostrzeżenia. Apel do godności. Śmierć dzisiaj (577). — Geografia śmierci na opak (583). — Przypadek amerykański (585)

Zakończenie: Pięć wariacji na cztery tematy . . . . .	591
Przypisy . . . . .	605
Indeks osób oraz postaci biblijnych, mitycznych i literackich . . . . .	625